

THE INTERPRETATION OF HUMANISTIC IDEAS IN UZBEK LITERATURE

Allayarov Ismoil

Teacher of Nukus Muhammad al-Beruniy Secondary Special Islamic educational institution

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17213767>

ARTICLE INFO

Received: 19th September 2025

Accepted: 25th September 2025

Online: 27th September 2025

KEYWORDS

Uzbek literature, humanism, justice, compassion, freedom, Jadid literature, Alisher Navoi, Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, modern literature.

ABSTRACT

This article provides a broad analysis of the historical development of humanistic ideas in Uzbek literature. Starting from ancient written monuments, it examines the various manifestations of humanism during the Eastern Renaissance, the Timurid literary school, the Jadid movement, and contemporary literature of the independence period. Through the works of such writers as Alisher Navoi, Zahiriddin Muhammad Babur, Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, and Tog'ay Murod, the concepts of human dignity, justice, compassion, freedom, and spiritual perfection are highlighted. Furthermore, the views of scholars are presented, enriched with literary criticism perspectives. The results of the study demonstrate that humanism is inherent to all stages of Uzbek literature, serving as an important spiritual foundation that unites national and universal values.

O'ZBEK ADABIYOTIDA INSONPARVARLIK G'OYALARINING TALQINI

Allayarov Ismoil

Nukus Muhammad al-Beruniy o'rta-maxsus islom bilim yurti o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17213767>

ARTICLE INFO

Received: 19th September 2025

Accepted: 25th September 2025

Online: 27th September 2025

KEYWORDS

O'zbek adabiyoti, insonparvarlik g'oyasi, adolat, rahm-shafqat, ozodlik, jadid adabiyoti, Alisher Navoiy, Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, zamonaviy adabiyot.

ABSTRACT

Ushbu maqolada o'zbek adabiyotida insonparvarlik g'oyalarining tarixiy taraqqiyoti keng yoritilgan. Qadimgi yozma yodgorliklardan boshlab, Sharq Uyg'onish davri, Temuriylar adabiy maktabi, jadidchilik davri va mustaqillikdan keyingi zamonaviy adabiyotda insonparvarlikning turli ko'rinishlari tahlil qilingan. Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, Tog'ay Murod kabi ijodkorlarning asarlari misolida inson qadr-qimmatini

adolat, rahm-shafqat, ozodlik va ma'naviy barkamollik g'oyalari yoritilgan. Shuningdek, olimlarning fikrlari keltirilib, adabiyotshunoslikdagi qarashlar bilan boyitilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, insonparvarlik g'oyasi o'zbek adabiyotining barcha davrlariga xos bo'lib, u milliy va umuminsoniy qadriyatlarni birlashtiruvchi muhim ma'naviy asosdir.

Kirish

Adabiyot insoniyat tafakkurining, ruhiyatining, orzu-intilishlarining badiiy ifodasidir. Ayniqsa, o'zbek adabiyoti qadimdan bugungi kungacha insonparvarlik g'oyalari o'zining asosiy mazmuniy yo'nalishlaridan biri sifatida shakllantirgan. Chunki insonparvarlik, eng avvalo, inson qadr-qimmatini ulug'lash, uning huquqlarini himoya qilish, ruhiy-ma'naviy olamini tarbiyalashni nazarda tutadi. Shu sababli, o'zbek adabiyoti taraqqiyotining barcha bosqichlarida — qadimiy yozma yodgorliklardan tortib, zamonaviy nasr va she'riyatgacha insonparvarlik g'oyalari doimo ilgari surilib kelmoqda.

O'zbek adabiyoti ildizlari qadimiy turkiy yozma yodgorliklarga borib taqaladi. Masalan, "O'rxun-Enasoy bitiklari"da xalqning taqdiri, birlik, o'zaro mehr-oqibat masalalari ko'tariladi. Adabiyotshunos J. Yoqubov ta'kidlaganidek, "bitiklarda insonparvarlik g'oyalari asosan xalqni ulug'lash, uni birlik va adolat sari yetaklash bilan bog'liqdir" [5, 50-54]. Shuningdek, "Avesto" kitobida ham insonni ezgulikka chorlovchi, adolat va halollikni targ'ib qiluvchi o'lmas g'oyalar ifodalangan. Unda "yaxshi fikr, yaxshi so'z, yaxshi amal" tamoyillari insoniyat ma'naviyatining asosi sifatida qaraladi.

IX–XII asrlar Sharq Uyg'onish davri deb atalgan davrda Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yassaviy kabi mutafakkirlarning asarlarida insonning ma'naviy komillikka erishuvi, jamiyatda tinch-totuv yashashi targ'ib qilindi. Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asarida davlat boshqaruvi, adolat, ilm-ma'rifat va insoniylik qadriyatlari haqida qimmatli fikrlar bayon etilgan. Adabiyotshunoslar Mirvaliyev va Shokirova fikricha, "Sharq Uyg'onish davri asarlarida insonparvarlikning ma'naviy-ma'rifiy asoslari yaratildi" [3].

Alisher Navoiy ijodi o'zbek adabiyotida insonparvarlik g'oyalarining eng yuksak bosqichidir. Uning "Mahbub ul-qulub" asarida insonlarning o'zaro mehr-oqibati, faqir va muhtojlarga yordam ko'rsatishi ulug'lanadi. Navoiy uchun insonning eng buyuk fazilati — bu rahm-shafqat edi. Shu jihatdan adabiyotshunos Abdullayeva "Navoiy asarlari insoniy fazilatlarini ulug'lash orqali o'zbek adabiyotida gumanistik tafakkurning poydevorini yaratdi" deya ta'kidlaydi [2].

Bobur ham o'zining "Boburnoma" asarida inson qadr-qimmatini yuksak qadrlash, adolatli bo'lish, mehr-oqibatli bo'lish zarurligini ta'kidlagan.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida jadid adabiyoti insonparvarlikni yangi mazmunda talqin etdi. Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanida Otabek obrazi orqali muhabbat, adolat, ayollar erkinligi va millat ravnaqi g'oyalari ilgari surildi. Cho'lponning "Kecha va kunduz" romanida esa inson ruhiy ozodligi va ijtimoiy tenglik masalalari dolzarb mavzuga

aylandi. Olim Abdirashidov fikricha, “jadid adiblari uchun insonparvarlik millatni uyg‘otish, xalqni ma‘rifat sari yetaklashning asosiy vositasi edi” [1, 47-73].

Mustaqillik davrida insonparvarlik g‘oyalari yangicha mazmun kasb etdi. Erkin Vohidovning “Ruhlar isyoni” dramasida inson huquqlari va qadr-qimmatini masalalari ko‘tarilgan. Abdulla Oripovning “Sen yetim emassan” she‘rida mehr-muhabbat va insoniylikning ijtimoiy ahamiyati targ‘ib etiladi. Tog‘ay Murodning “Otamdan qolgan dalalar” romanida esa oddiy insonlarning mashaqqatli hayoti, ularning mehr-oqibat ruhida yashashi badiiy kuch bilan tasvirlangan.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, o‘zbek adabiyotida insonparvarlik g‘oyalari qadimdan to hozirgi davrgacha uzluksiz davom etib kelmoqda. Qadimgi yodgorliklarda xalq va tabiat uyg‘unligi, Navoiy ijodida rahm-shafqat va adolat, jadid adabiyotida ozodlik va tenglik, zamonaviy adabiyotda esa shaxs erkinligi va ma‘naviy barkamollik masalalari markaziy o‘rinda turadi. Demak, insonparvarlik g‘oyasi o‘zbek adabiyotining ajralmas qismi bo‘lib, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni ifodalovchi muhim merosdir.

References:

1. Abdirashidov, Z. (2014). Study of Jadidism in independent Uzbekistan. Asian Research Trends New Series, 9, 47-73.
2. Abdullayeva, M. U. 10-MAVZU. XIII-XV ASR BOSHLARIDA NAZARIY QARASHLAR TARAQQIYOTI.
3. Mirvaliyev, S., & Shokirova, R. (1993). O‘zbek Adiblari. Toshkent: Fan Nashriyoti.
4. Vohidov, R., & Eshonqulov, H. (2006). O ‘zbek mumtoz adabiyoti tarixi. O‘quv qo‘llanma. T.: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashrivoti, 528.
5. Yoqubov, J. (2025). O ‘ZBEK ADABIYOTIDA AN‘ANAVIYLIK VA ZAMONAVIYLIK. Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования, 4(16), 50-54.